

Bogdan Zemanek
<http://orcid.org/0000-0002-7952-3378>
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
bogdan.s.zemanek@uj.edu.pl
DOI: 10.35765/pk.2025.5104.04

Dwadzieścia tysięcy stron kulturoznawczej żeglugi: miesięcznik „Misje Katolickie” (1882–1939) jako zasób badawczy

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia historię czasopisma i funkcje publikowanych tekstów (informacyjną, wychowawczą, pozyskiwania środków) oraz ich znaczenie dla współczesnego badacza; dyskutuje ograniczenia wynikające z formy czasopisma i profilu ideologicznego. Obszerny (ok. 20 tysięcy stron, kilka tysięcy ilustracji) zasób tekstowo-ikonograficzny z „Misji” oferuje szeroki potencjał badawczy, szczególnie dla badań interdyscyplinarnych (kulturoznawstwo, medioznawstwo, historia itp.) w perspektywie synchronicznej, jak i diachronicznej. Proponowane zakresy tematyczne to kultura, zwłaszcza pozaeuropejskie, prezentowane w artykułach i ilustracjach; sposób kreowania ich obrazów dla czytelnika; źródła (tekstowe i osobowe) prezentowanych informacji; postawy autorów wobec omawianych zjawisk, np. kolonializmu; biografie autorów i szczegółowe analizy ich twórczości; mechanizmy redakcyjnego kształtowania narracji, w tym stosunek do kobiet autorek.

SŁOWA KLUCZE: „Misje Katolickie” – miesięcznik,
badania kulturoznawcze, kultury pozaeuropejskie – opis,
kultury pozaeuropejskie – postawy

ABSTRACT

Twenty Thousand Pages across the Seas of Cultures: The Monthly “Misje Katolickie” (1882–1939) as a Research Resource

This article outlines the history of the journal “Misje Katolickie” and examines the functions of its published texts (informational, educational, and fundraising), as well as their relevance for contemporary scholarship. It also discusses the limitations imposed by the journal’s format and ideological orientation. The extensive textual and iconographic corpus (approximately 20,000 pages and several thousand illustrations) offers significant potential for interdisciplinary research in cultural studies, media studies, history, and related fields, from both synchronic and diachronic perspectives. Key areas of inquiry include

Sugerowane cytowanie: Zemanek, B. (2025). Dwadzieścia tysięcy stron kulturoznawczej żeglugi: miesięcznik „Misje Katolickie” (1882–1939) jako zasób badawczy. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 4(51), pp. 21–34. DOI: 10.35765/pk.2025.5104.04

Nadesłano: 15.09.2025

Zaakceptowano: 27.11.2025

representations of non-European cultures in articles and illustrations; strategies of constructing cultural images for readers; textual and personal sources of information; authors' attitudes toward phenomena such as colonialism; biographies and detailed analyses of contributors' works; and editorial mechanisms of narrative construction, including approaches to women authors.

KEYWORDS: „Misje Katolickie” monthly, cultural studies, description of non-European cultures, attitudes towards non-European cultures

Wstęp

Do niematerialnego dziedzictwa prowincji małopolskiej Towarzystwa Jezusowego można zaliczyć trwające 58 lat dzieło wydawnicze – miesięcznik „Misje Katolickie”, najdłużej ukazujące się pismo misyjne na ziemiach polskich do II wojny światowej¹. Jego tematyka odzwierciedlała ekspansję krajów cywilizacji zachodniej – polityczną, ekonomiczną i kulturową (w tym wypadku: religijną). Jako publikacja „Misje” reprezentowały gatunek przeżywający w drugiej połowie XIX w. złoty wiek: czasopismo ilustrowane. Pierwszy magazyn tego typu, „The Illustrated London News”, ukazał się w Wielkiej Brytanii w 1842 r. Wykorzystał on możliwości, jakie dały wynalazki w zakresie druku (tani papier, druk offsetowy), tworzenia i powielania obrazów (drzeworyt sztorcowy, litografia, fotografia i druk rastrowy) oraz gromadzenia i szybkiego przesyłania informacji.

Pierwsze czasopismo ilustrowane w Polsce ukazało się niemal dwadzieścia lat po londyńskim pierwowzorze (Golka, 1971); wkrótce dołączyły kolejne, w tym wyspecjalizowane tytuły, jak podróźniczo-geograficzny „Wędrowiec”. Technologicznie czasopisma polskie nie ustępowały zachodnim; ilustracje pozyskiwano zarówno od artystów polskich, jak i importowano z zagranicy (Kamisińska, 2015; Natora-Macierewicz, 1976). Do tego grona „Misje Katolickie” dołączyły w 1882 r., publikując doniesienia z całego świata. Przejrzawszy indeks artykułów z dekady czasopisma, Karol Estreicher miał powiedzieć: „Teraz dopiero możemy zorientować się, jakie skarby zawierają «Misje», z których będzie można teraz łatwo czerpać” (Natoński, 1972, s. 48). Sto lat później podobnie wypowiedział się Andrzej Kaleta:

Zamierzenie [rozwoju idei misyjnej w Polsce] realizowano dostarczając czytelnikowi niezmiernie bogaty i starannie opracowany serwis informacyjny. Tworzyły go nie tylko listy i doniesienia ze świata, lecz nade wszystko utrzymane w tonie popularnonaukowym artykuły, w których temat misji stanowił kanwę dla rozważań natury geograficznej, historycznej, etnograficznej, religioznawczej, politycznej i misjologicznej (2001, s. 105).

1 Dla porządku trzeba zaznaczyć, że w maju 1936 r. redakcję przeniesiono do Warszawy – świetność osiągnął jednak miesięcznik w okresie krakowskim, który trwał nieporównywalnie dłużej.

Mimo to pozostają one zasobem stosunkowo niezbadanym. „Misje” jako czasopismo doczekały się krótkich opisów w pracach A. Kalety (Kaleta, 1999; 2001), a o ich historii pisali Bronisław Natoński (1972) i Marcin Wrzós (2023a).

Analiz treści miesięcznika jest niedużo. Historia katolicyzmu na Islandii raczej streszcza, niż analizuje teksty z „Misji” (Adamiak, 2022). M. Wrzós (2023b) przestudiował przedstawienia życiorysów męczenników; Małgorzata Bogusiak (2010) scharakteryzowała opisy religii Indii autorstwa Władysława Zaleskiego; Marlena Sędłak (2016) analizowała teksty Marcina Czermińskiego o antyku Dalmacji, Magdalena Bogusławska (2005) i Marek Dziekan (2011) – o Bałkanach, a ja – jego artykuł o Tajwanie (Zemanek, w druku). Do tekstów z „Misji” odnosili się też autorzy w szerszych pracach o postrzeganiu Azji (Ewertowski, 2021) i Afryki (Rybiński i Ząbek, 2012).

Systematycznej analizy całości treści jeszcze się „Misje” nie doczekały. Tymczasem stanowią one ogromny zasób do badań nie tylko misjologicznych (co sugeruje charakter pisma), ale przede wszystkim kulturoznawczych. Wstępna charakterystyka tego zasobu jest celem tej pracy – a nazywając go „kulturoznawczym”, świadomie ignoruję historyczno-instytucjonalne rozgraniczenia między dyscyplinami (kulturoznawstwem, antropologią kulturową, etnologią itp.), bo nie mają one znaczenia dla jego opisu. Mogą go wykorzystać przedstawiciele wszystkich tych dyscyplin, jak również medioznawstwa, historii, literaturoznawstwa itp. – najlepiej zaś wszyscy naraz w ramach interdyscyplinarnych zespołów badawczych.

Historia i forma czasopisma

W 1881 r. prowincja galicyjska jezuitów zawarła umowę z redakcją wydawanych w Lyonie „Les Missions Catholiques”, organu Dzieła Rozkrzewienia Wiary (DRW). Krakowskie czasopismo miało mieć tytuł będący tłumaczeniem francuskiego, a redakcja przekazywać DRW fundusze ofiarowane „na misje w ogóle” – w zamian za dostęp do artykułów i ilustracji w postaci gotowych klisz drukarskich (Natoński, 1972, s. 44). Pierwszym redaktorem naczelnym został ks. Władysław Zaborski (1882–1884); funkcję tę przejął następnie ks. Józef Hołubowicz i pełnił ją do 1887 r. Po dwóch latach częstych zmian redakcję powierzono ks. M. Czermińskiemu. Doprowadził on „Misje” do świetności, zbudował wielką sieć korespondentów, dzięki którym efektywnie uniezależnił miesięcznik od francuskiego oryginału (Natoński, 1972, s. 46–47).

I wojnę światową „Misje” przetrwały kosztem zawieszenia wydawnictwa na rok² i odchudzonej formy w latach powojennych – do pierwotnej objętości

2 Przerwa nastąpiła po numerze wrześniowym 1914 r. Kolejny numer ukazał się – jako kontynuacja połączonego rocznika 1914/1915 – w październiku 1915 r. Zachowano jednak ciągłą numerację roczników, stąd ostatni (z 1939) nosi numer 58 (*de facto* jest to rocznik 57).

magazyn wrócił na początku lat 30. Redaktorem naczelnym został w 1919 r. ks. Józef Krzyszkowski i był nim do 1937 r.; ostatni dwaj redaktorzy to ks. Jan Piwoński (1937–1938) i ks. Czesław Sejbuk (1937–1938).

Układ czasopisma był stały do początku lat 20.: większość objętości zajmowały „duże” artykuły, pisane przez redakcję, lub listy z misji, przy czym dłuższe teksty dzielono na części ukazujące się w kolejnych numerach. Ostatnie kilka stron zajmowały krótkie „Wiadomości bieżące” z całego świata. Okazjonalnie ukazywały się recenzje i listy pasterskie, wspomnienia i nekrologi. Gdy ks. Krzyszkowski przejął pismo, dokonał powolnych zmian – zachował układ podstawowy, ale główne teksty uległy skróceniu. Grupowano je w stałe działy: *Szkie i artykuły* (później *Artykuły zasadnicze*) i *Listy misjonarzy*, do których dołączyły *Geografia misyjna*, *Dział religioznawczy*, *Opowiadania*. Drobne teksty też dzielono między sekcje: *Kronika misyjna*, *Rozmaitości*, *Drobiazgi ludoznawcze* itp. Więcej pojawiało się opowiadań i recenzji.

Układ graficzny czasopisma był stabilny: składane było w dwie kolumny, w które wlamywano ilustracje w różnych formatach (do połowy lat 90. XIX w. głównie drzeworyty, później – fotografie). Ozdobniki były minimalne, natomiast strona tytułowa i okładka zmieniały się zgodnie z bieżącymi trendami artystycznymi (przykładowa okładka zob. ryc. 1). Numeracja stron była ciągła w obrębie rocznika, a w numerze grudniowym zamieszczano indeks za cały rok.

Funkcje czasopisma misyjnego a możliwości badawcze

A. Kaleta wymienia sześć funkcji czasopiśmiennictwa misyjnego: informacyjną (o działalności misji, krajach i ludach, wśród których pracowali misjonarze); propagowania misji; pozyskiwania na nie środków; organizatorską; budzenia powołań misyjnych; i wreszcie – wychowawczą (Kaleta, 2001, s. 173 i nn.).

Gros materiału do analiz dostarczają materiały o funkcji informacyjnej, ale inne też można wykorzystać w badaniach. Badacze pism współczesnych mają liczne metody badania ich wpływu (Filas, 2016), które są niedostępne dla historyków-medioznawców, skazanych na śledzenie trudnych do odnalezienia i analizy ilościowej śladów, jak przedruki, listy do redakcji itp. Wypełniając funkcję gromadzenia środków, „Misje” publikowały regularnie zestawienia otrzymanych (często na konkretny cel) donacji, np. „na trędowatych o. Beyzyma”. Wpisów tych pojawia się więcej wkrótce po publikacji kolejnego listu danego autora. Była to więc reakcja czytelników, których dany tekst wystarczająco poruszył, by zareagowali w sposób wymierny i standaryzowany w jednolitych jednostkach (np. koronach austriackich).

Jednostkowe, ale za to „spektakularne” są dowody na recepcję treści w postaci udokumentowanych powołań. Korespondencja s. Pauliny Moniak z Chin zmieniła życie Wawrzyńca Strzelczyka, który pod jej wpływem został misjonarzem – i też wyjechał do Chin (Strzelczyk, 1912).

„Misje” były zalecaną lekturą szkolną, wypełniając w ten sposób swoją funkcję wychowawczą. Dla badacza jest to ważna przesłanka, by uznać je za medium opiniotwórcze, a więc godne uwagi.

Co można badać na podstawie zasobu „Misji Katolickich”?

Do dyspozycji jest 56 pełnych roczników i 8 miesięcy rocznika 1939 – łącznie ok. 660 numerów. Uwzględniając kilkanaście lat zmniejszonej objętości, jest to niemal 20 tysięcy stron tekstów i ilustracji³. Materiał ikonograficzny (wyłącznie czarno-biały) jest potężny: w numerach od 1882 do 1914/15 roku naliczyłem 4534 ilustracje, wśród nich 7 dwustronnicowych, 368 – zajmujących całą stronę, 1600 – pół strony, 1439 – 1/3 strony i 1109 mniejszych. Specyficznym typem materiału ikonograficznego są mapy – do 1918 r. opublikowano ich pięćdziesiąt (zob. ryc. 2). Ułatwieniem dla badacza pierwszego okresu wydawania pisma są dwa opublikowane spisy artykułów i ilustracji, dla lat 1892–1902 i 1902–1912, oraz indeks nazwisk i nazw geograficznych za okres 1882–1906.

Korzystne dla analiz są dwie długie kadencje redaktorów naczelnych. M. Czermiński prowadził „Misje” przez 30 lat (1889–1919). Odejmując początkowe lata na „rozruch” i lata wojny światowej, można uznać lata 1893–1913 za okres jego w pełni stabilnej pracy, co daje 20 lat zunifikowanego pod względem redakcyjnym materiału (240 numerów, ponad 7,2 tysięcy stron).

J. Krzyszkowski prowadził pismo 17 lat (1920–1937); pomijając wcześniejsze lata 20., gdy „Misje” walczyły o przetrwanie, zostaje dekada stabilnej pracy edytorskiej (1927–1937, ok. 110 numerów, ok. 3200 stron). Te dwa okresy są wewnętrznie ujednolicone, co ułatwia pracę nad wówczas publikowanymi tekstami (zwłaszcza cyklami). Dają też możliwość porównań np. w zakresie reprezentowanych postaw politycznych, światopoglądowych itp. między czasem zaborów a okresem wolnej Polski.

...kultury opisywanych krajów

Liczne są w „Misjach” opisy zwyczajów, ceremonii, świąt itp., zjawisk, które już zanikły, jednak ten materiał etnograficzny ma poważne wady. Często nie ma pewności, czy jest to opis obserwacji dokonanej przez autora, informacje „z drugiej ręki”, z literatury – czy wszystko naraz: „X. Damian Grangeon (...) opierając się na pracach dawniejszych misjonarzy Gagelin’a, Tabard’a, Archimbaud’a i innych, oraz na własnych spostrzeżeniach, przesłał niniejszy artykuł...”

3 Liczba szacunkowa, ze względu na wahania liczby stron, łączenie numerów itp. Dokładne zliczenie nie jest konieczne na potrzeby tego opracowania.

(Grangeon, 1897, s. 119). Ponadto w większości przypadków nie można określić kompetencji badawczej misjonarzy-obszerników: jak długo mieszkali na danym terenie, na ile znali język, w jakich kontaktach pozostawali z lokalną społecznością itp.

Misjonarz dokonywał obserwacji z pozycji „Obcego” o specyficznej pozycji społecznej. W jego rolę wpisane było aktywne dokonanie zmian kulturowych w obserwowanej populacji, nie zaś „wejście w nią” i przyjęcie neutralnej postawy badawczej. Rola ta utrudniała kontakt z najważniejszymi specjalistami kulturowymi, gdyż w społecznościach kultur oralnych funkcję najistotniejszych, żywych repozytoriów kultury często pełnią tamtejsi „specjaliści religijni”. Tak jest np. u ludu z południowo-zachodnich Chin, współcześnie nazywanego Yi, o którym dla „Misji” pisał o. Paul Vial (1889). Szamani-kapłani zwani *bimo*, oprócz wiedzy religijnej i rytualnej, musieli znać geografii, historię i genealogię poszczególnych rodów, mieć wiedzę z zakresu kalendarza, astrologii, chorób i ich leczenia, jak również pisanej i przekazywanej ustnie literatury (Bamo, 2001). To z *bimo* musiał pracować o. Vial i to jego skomplikowaną relację misjonarza/badacza z jego trzódką/grupą badaną opisała M. Swain (1995).

...obraz opisywanych krajów

Podstawowym materiałem, jakiego dostarczają „Misje”, są opisy krajów i ludów, wśród których działali misjonarze. Tworzą one obrazy tych krajów i ludów – i te obrazy, w postaci takiej, jakiej są przedstawione, mogą być obiektem badań. Pojęcie „obrazu grupy” definiuję (Zemanek, 2009, s. 24–25) jako wszelkie wyobrażenia i poglądy na temat tej grupy, które posiadają i dzielą między sobą członkowie innej grupy; nie jest tu istotna prawdziwość tych wyobrażeń, ważne jest natomiast, że muszą być podzielane. Zbigniew Bokszański (1997) nazywa podobny konstrukt „paradygmatem grupy”. Istotne metodologicznie jest podkreślenie, że analizie podlega właśnie ów obraz i czynniki wpływające na jego kształtowanie (źródła informacji, ich dobór i wykorzystanie itp.), nie zaś sama obrazowana rzeczywistość.

Obrazy te są warte analizy, ponieważ „Misje” opisywały miejsca, o których w Polsce nie pisał nikt inny; w XIX w. niewielu polskich podróżników odwiedzało Azję, Afrykę i inne „nowo odkrywane” regiony świata. Czytelnicy polscy otrzymywali więc teksty tłumaczone i kompilowane ze źródeł zachodnich – a dzięki szerokiej sieci korespondentów „Misje” prezentowały liczne relacje „z pierwszej ręki”, często – co podkreślano – autorstwa Polaków. Powołanie się na osobiste doświadczenie i na powinowactwo, choćby wyobrażone, twórcy z odbiorcą, zwiększa autorytet autora, a wtórnie – medium. Stwierdzenie, że dzięki temu teksty miały większą siłę oddziaływania, to przypuszczenie racjonalne, choć wymagające weryfikacji. Podobnie racjonalne jest przypuszczenie,

że jezuicki magazyn był odbierany jako bardziej wiarygodny, bo stał za nim autorytet Towarzystwa i Kościoła.

Mogła budzić zaufanie czytelników sama forma artykułów, nierzadko obszernych i starannie opracowanych. M. Wrzos pokazał, jak „Misje” stosowały „tzw. technikę *backgroundu* dziennikarskiego, polegającą na przedstawieniu szerokiego kontekstu przedstawianej rzeczywistości misyjnej – a więc geograficznego, przyrodniczego, antropologicznego, kulturowego, historycznego, religioznawczego, lingwistycznego” (2023a, s. 309).

...źródła wiedzy dostępnej autorom i sposoby jej transmisji do Polski

„Misje” nie były czasopismem naukowym, nie obowiązywały w nich akademickie standardy cytowania literatury, czasem jednak informowały (w tekście lub w przypisach) o użytych źródłach. Dzięki coraz obfitszym zbiorom zdigitalizowanych książek i czasopism z epoki możliwe jest dotarcie do wykorzystanych pozycji, także tych niecytowanych. Szukanie tych ostatnich to żmudna, „detektywistyczna” praca (zob. np. analizę wileńskich „Dzieł Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej”; Zemanek, 2025). Zidentyfikowawszy źródło, można określić jego typ (naukowe, wspomnieniowe, podróżnicze itp.), datę wydania (co pozwala ocenić aktualność), język publikacji i ustalić, czy autor korzystał z oryginału, czy tłumaczenia.

Kwestia tłumaczeń jest szczególnie istotna: każdy przekład dokonuje zmian, czasem – pomyłek. Polscy autorzy często wykorzystywali pozycje tłumaczone wielokrotnie, a więc potencjalnie obciążone większą liczbą błędów (we wspomnianych „Dziełach Dobroczynności...” były tłumaczenia czterostopniowe: chiński→francuski→angielski→niemiecki→polski). Tak było i w „Misjach” – przykładowo, w artykule o Tajwanie o. Czerwiński (1896) cytował nie angielski oryginał książki Johna Thomsona (1875a), lecz przekład francuski (Thomson, 1875b).

Interesująca jest też kwestia źródeł osobowych, od których piszący dla „Misji” pozyskiwali wiadomości. Czasami informatorzy są podani z nazwiska – „Oto kopia listu X. Tisserand, lekarz z King Czeu, Chüchow-Fu”⁴ (Moniak, 1910, s. 267), często jednak nie – i nie zawsze można ich zidentyfikować. Przykładowo, pisząc o zamieszkach w Nanchangu w 1906 r., P. Moniak (1906) przytaczała informacje od uratowanych z rozruchów sióstr. Można odnaleźć nazwiska tych sióstr, ale nie da się stwierdzić, od której pochodziły wieści.

4 Jingzhou w powiecie Quzhou, prowincja Zhejiang. Wspomniany ksiądz to Jean Baptiste Tisserand (1875-1921, pracował w Chinach od 1902 r. i tam zmarł; Brandt, 1936, s. 136).

W badaniach nad siatką informatorów należy uwzględnić autorów pozyskanych dla miesięcznika. Dzięki np. kontaktom i staraniom s. Moniak dla „Misji” z Chin pisali tak zróżnicowani autorzy jak „szeregowy” ksiądz prowadzący misję wśród chińskich rybaków (Pierre, 1910), przełożona domu i szkoły w Zhengding (Józefa, 1909) czy wreszcie biskup-koadiutor prowincji Zhili (Fer-rant, 1903).

...mechanizmy dostosowania treści na potrzeby pisma

Teksty publikowane w „Misjach” podlegały opracowaniu (autorskiemu i redakcyjnemu), które miało dostosować je do katolicko-misyjnego profilu czasopisma. Działalność misji katolickich była przedstawiana zawsze w sposób pozytywny, zaś wszystko, co tę działalność ograniczało, było traktowane negatywnie; zasadność i powody tych ograniczeń nie były na ogół dyskutowane.

O ile jawne zarzuty są łatwo dostrzegalne, trudniejsze w detekcji jest pomijanie „niewygodnych” kwestii (a wedle krytycznej analizy dyskursu, to, o czym się nie pisze, jest często ciekawsze od tego, co opublikowane; Fairclough, 2003). W wyimkach z narracji J. Thomsona w tekście Czermińskiego (1896) ofiarą takiej *damnatio memoriae* padł towarzysz podróży brytyjskiego fotografa, doktor James Laidlaw Maxwell, też misjonarz, ale prezbiteriański. Pominięcie tej postaci (i innych faktów) zauważalne jest dopiero po konfrontacji artykułu z „Misji” z tekstem źródłowym (Thomson, 1875b).

Ostatnią fazę redakcji części artykułów można przesledzić dzięki oryginalnej korespondencji zachowanej w Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Poprawki, skreślenia i uwagi, które o. Czermiński umieszczał na otrzymanych listach, ukazują proces adaptacji tekstów do druku.

...postawy autorów

Postawy piszących do „Misji” były po części reprezentatywne dla ówczesnych elit społecznych, a po części indywidualne. Za typową dla przedwojennego polskiego *zeitgeistu* można uznać postawę entuzjastycznie prokolonialną (Ząbek, 2006). Z kolei pojawiające się w kilku listach s. Moniak narzekanie na „masonów” to raczej wyraz jej chwilowego nastawienia.

Dużo jest w krakowskim czasopiśmie materiału do badań postaw wobec innych religii. Są i przekrojowe, tematyczne artykuły, np. tekst o religiach w Kambodży, *nota bene* dość pozytywnie odnoszący się do buddyzmu (Lazard, 1908); są też liczne uwagi wtrącane mimochodem w listach o innej tematyce („...cały system hinduizmu [...] jest demonolatrią i to najpodlejszą

demonolatrią” – Zaleski, 1913, s. 205). Już pobieżna lektura sugeruje, że na większą sympatię mogli liczyć poganie niż protestanci, a stosunkowo najcieplej pisano o kościołach wschodnich, nawet jeśli „schizmatycznych”.

Interesująca z punktu widzenia zmian postaw społecznych jest wzrastająca liczba artykułów autorstwa kobiet. W latach 1892–1902 pojawiła się w „Misjach” tylko jedna autorka, s. P. Moniak – w dekadzie następnej ukazało się już pięć cykli oraz pojedyncze listy różnych autorek. Ich liczba była wciąż nikła, ale trend był wyraźny i kontynuowany w latach międzywojennych. Czy był on funkcją wzrostu ogólnej liczby piszących pań, czy zmiany postawy wobec ich twórczości i dopuszczenia jej na łamy religijnej prasy?

Dotychczasowe badania kobiecego piśmiennictwa skupiały się na prasie kobiecej i ruchu emancypacyjnym (zob. np. Maj, 2020; Żyrek-Horodyska, 2019). Siostry zakonne nie pasują do stereotypu emancypantki, choć „wspólnota zakonna często z dużym stopniem autonomii stwarzała dla kobiet możliwość wyjścia z tych tradycyjnych ram i podjęcia pracy zawodowej: w szpitalu, w szkole, czy na misjach” (A.J. Kalinowska, 1996; za: Wielichowska, 2016, s. 136). Udział kobiet ze struktur kościelnych w szeroko rozumianym procesie emancypacji na przełomie XIX i XX w. zaczyna być dostrzegany (zob. np. teksty o edukacyjnej działalności urszulanek z Czerniowców i pisarstwie s. Faustyny Kowalskiej w: Janicka i in., 2019). Nie zmienia to jednak faktu, że analiz pisarstwa katolickich sióstr misjonarek jest dużo mniej niż prac o twórczości misjonarek protestanckich (por. Tusan, 2010; Eyre, 2023).

Kolejna kwestia do zbadania to pytanie, jak rozumieć częste w listach sióstr teksty samokrytyczne: „zwroty może nie zbyt poprawne i do ogłoszenia się nie nadające. (...) Czuję, że nie dokładnie i bez systemu piszę” (Chrzęszczewska, 1904, s. 138). Czy wyrażana wdzięczność za publikację artykułów mimo ich niedoskonałości świadczyła o niskiej samoocenie autorek (wynikającej z niskiej pozycji społecznej)? Czy też był to retoryczny zabieg, dostosowujący tekst do oczekiwań czytelników? To bardzo różne postawy: realnie samokrytyczna albo proaktywnie niwelująca potencjalną mizoginię odbiorców.

...biografie i twórczość konkretnych autorów

Cytując B. Natońskiego (1972, s. 47–48): „Dzięki «Misjom Katolickim» obudziły się wspaniałe talenty pisarskie, by wspomnieć ks. Beyzyma, s. Moniak i s. Chrzęszczewską”. Autorzy ci publikowali długie cykle korespondencji: Paulina Moniak – 38 listów z Chin w latach 1900–1915; Janina Chrzęszczewska – 41 tekstów z Trynidadu (1904–1910); Jan Beyzym – 63 listy z Madagaskaru (1899–1911). Takie zbiory dostarczają wielu informacji o ich życiu, pozwalają śledzić sposób opisywania świata i jego zmiany, wpływy, jakim podlegali itp. Można też wykorzystać je do „obejrzenia” krajów, w których

pracowali przez pryzmat ich postaci i pisarstwa – aktualnie opracowuję tak twórczość s. Moniak⁵.

„Cyklicznych” autorów było więcej: o. G. Piotrowski z Chin, ks. A. Płaczek z Hongkongu, s. J. Słomkowska z Iranu, ks. J. Świętek z Japonii i inni. Niestrudzonym korespondentem był wikariusz apostolski Indii, kard. Władysław Zaleski – jego pisma kulturoznawczo-etnograficzne doczekały się krótkich opracowań (Bogusiak, 2010; Ewertowski, 2016), choć więcej chyba uwagi poświęcono jego dokonaniom na polu botaniki (Karpowiczowa, 1969; Mączewska, 2014).

Podsumowanie

Powyższe wyliczenie nie wyczerpuje możliwości badawczych, jakie oferują „Misje Katolickie”. Stanowią one ogromne repozytorium listów misjonarzy i innych tekstów, gdzie indziej niezachowanych. Przykładowo, w roczniku 1937 Łukasz Burkiewicz i Andrzej Wadas (2025) odnaleźli tekst omawiający manuskrypt jezuickiego historyka Tomasza Dunina Szpota, zawierający kopie listów misjonarskich z Chin (Krzyszkowski, 1937) – i jest to jedyna informacja, jaka po tym dziele została, bo oryginał uległ zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Zawierają „Misje Katolickie” znaczny materiał lingwistyczny (transkrypcje, obce wyrażenia, próbki pism niełacińskich, zob. ryc. 3), a także (dużo mniej obszerne) wypowiedzi przedstawicieli ludów nieeuropejskich.

Nie uszczegółowiłem możliwych analiz materiału ikonograficznego, a dla opisu „obrazu” krajów czy ludów jest to materiał ważny i wymaga specjalnego podejścia badawczego. Jest cenny jako część wyżej zaproponowanych zakresów badawczych; osobnej wszakże analizy wymaga np. relacja tekstu i obrazu (czasem dość przypadkowa), rola wpływających na interpretację podpisów itp.

Znaczna część roczników „Misji” jest zdigitalizowana, jednak należałoby podjąć prace nad uzupełnieniem braków i pełną digitalizacją tekstualną. Umożliwiłoby to zastosowanie w pełni automatycznej, komputerowo wspomaganej analizy treści. Na obecnie dostępnych materiałach można jednak przeprowadzić analizę jakościową, opierającą się na ręcznym kodowaniu. Stosowne metody i oprogramowanie są łatwo dostępne i umożliwiają badanie zarówno treści, jak i wyrażanych w nich sentymentów (zob. np. Jura i Kałużyńska, 2023).

Idealny do badań byłby interdyscyplinarny zespół, złożony ze specjalistów od konkretnych obszarów kulturowych i z różnych dziedzin (etnologzy, medjoznawcy, historycy, misjologzy itp.). Można zastosować podejście synchroniczne,

5 Takie biograficzne podejście wykorzystuje się w Polsce stosunkowo rzadko, ale jest to prawomocna metoda – specjalizował się w niej wielki historyk Chin, Jonathan Spence. *Nota bene*, jednym z bohaterów jego książek jest wczesny misjonarz w Chinach, jezuita Matteo Ricci (Spence, 1984).

analizując treści w określonych okresach wydawania czasopisma, lub diachronicznie śledzić przemiany np. postaw wobec określonych krajów, ideologii itp. Chciałoby się powiedzieć, pole wielkie, robotników mało, ale w tym przypadku robotnicy zapewne by się znaleźli, tylko nie wiedzą o istnieniu tego pola.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiak, G. (2022). Historia Kościoła katolickiego na Islandii na podstawie publikacji w czasopiśmie „Misje Katolickie”. *Studia Gdańskie*, 50, 80–92.
- Bamo, Ayi. (2001). On the Nature and Transmission of Bimo Knowledge in Liangshan. W: S. Harrell (red.), *Perspectives on the Yi of Southwest China*. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 118–134.
- Bogusiak, M. (2010). Religie Indii w relacjach arcybiskupa Władysława Michała Zaleskiego opublikowanych w „Misjach Katolickich” (1891–1897). *Annales Missiologici Posnanienses*, 17, 167–172.
- Bogusławska, M. (2005). Obraz stosunków międzywyznaniowych w Bośni i Hercegowinie końca XIX wieku w zapisach z podróży ks. Marcina Czermińskiego. *Pamiętnik Słowiański*, 55(1), 59–76.
- Bokszański, Z. (1997). *Stereotypy a kultura*. Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej.
- Brandt, J. van den. (1936). *Les Lazaristes en Chine, 1697–1935: Notes biographiques, recueillis et misés à jour*. Pei-p’ing: Imprimerie des Lazaristes.
- Burkiewicz, Ł. i Wadas, A. (2025). Życie i dzieło Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ (1644/1645–1713) oraz jego wkład w etnografię nowożytnych Chin. *Perspektywy Kultury*, 2(49), 337–357. DOI: 10.35765/pk.2025.4902.21
- Chrzęszczewska, J. (1904). Polka wśród trędowatych na Wyspie Św. Trójcy. *Misje Katolickie*, 23(5), 136–139.
- Czermiński, M. (1896). Formoza. *Misje Katolickie*, 15(1), 18–23.
- Dziekan, M.M. (2011). Islam na Bałkanach w relacji z podróży po Bośni i Hercegowinie ks. Marcina Czermińskiego SJ (1860–1931). *Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe. Język – Literatura – Kultura*, 8, 133–163.
- Ewertowski, T. (2016). The Image of the Chinese in the Southeast Asian contact zone. National Comparisons in the Travelogues of Milan Jovanović and Władysław Michał Zaleski. *Imagologiya i komparativistika*, 6(2), 40–57. DOI: 10.17223/24099554/6/2
- Ewertowski, T. (2021). *Images of China in Polish and Serbian travel writings (1720–1949)*. Leiden–Boston: Brill/Rodopi.
- Eyre, A. (2023). *Women’s writing and mission in the nineteenth century: Jane Eyre’s missionary sisters*. Routledge, Taylor & Francis Group. DOI: 10.4324/9781003332961

- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London–New York: Routledge.
- Ferrant, P.-L. (1903). Z Chin – List X. biskupa Ferrant’a. *Misje Katolickie*, 23(11), 290–294.
- Filas, R. (2016). Od studiów etnograficznych do ogólnopolskich sondaży, od socjografii do socjologii – czyli pół wieku badań nad czytelnictwem prasy. W: R. Filas, M. Kawka i P. Płaneta (red.), „Zeszyty Prasoznawcze”. *Analiza zawartości (1957–2012). Metody – Tematy – Autorzy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 321–338.
- Golka, B. (1971). Rozwój drukarstwa prasowego i układu graficznego prasy polskiej do roku 1939. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 10(3), 277–302.
- Grangeon, D. (1897). Wymierający lud w Annamie. Ciamowie i ich zabobony. *Misje Katolickie*, 16(5), 119–126.
- Janicka, A., Fournier Kiss, C. i Bracka, M. (red.). (2019). *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet. Seria I: Perspektywa środkowoeuropejska*. Białystok: Temida2 : przy współpracy Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku.
- Józefa, siostra. (1909). Dom miłosierdzia chrześcijańskiego w Chinach. *Misje Katolickie*, 28(12), 313–315.
- Jura, J. i Kałużyńska, K. (2023). Mixed Integrative Heuristic Approach in content analysis: A study of the image of China in Africa based on mixed-methods approach. *International Journal of Social Research Methodology*, 26(1), 83–96. DOI: 10.1080/13645579.2021.1987826
- Kaleta, A. (1999). Rozwój polskiego katolickiego czasopiśmiennictwa misyjnego do 1939 roku. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2(4), 5–24.
- Kaleta, A. (2001). *Polskie katolickie czasopiśmiennictwo misyjne w II Rzeczypospolitej*. Kalisz: Wega A.
- Kamisińska, D. (2015). Dessiné et gravé... Francuskie drzeworyty w polskich tygodnikach ilustrowanych XIX w. Na przykładzie tygodnika „Wędrowiec” (część I). *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, 7(2(13)), 9. DOI: 10.12775/TSB.2014.016
- Karpowiczowa, L. (1969). Sylwetka Władysława Zaleskiego (1852–1925) na tle jego zainteresowań botanicznych. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 14, 513–518.
- Krzyszkowski, J. (1937). „Misyjny” rękopis Warszawskiej Biblioteki Narodowej. *Misje Katolickie*, 56(9), 269–272.
- Lazard, J. (1908). Religie w Kambodży, przez O. Lazard’a, ze stowarzyszenia misyj zagranicznych w Paryżu. *Misje Katolickie*, 28(8), 201–207.
- Maj, E. (2020). *Dziennikarki prasy dla kobiet w Polsce 1918–1939: Portret zbiorowy na podstawie publicystycznego samoopisu*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Mączewska, K. (2014). Flore Tropicale. Kolekcja ikonograficzna Władysława Michała Zaleskiego w Ogrodzie Botanicznym Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. *Muzealnictwo*, 55, 107–117.

- Moniak, P. (1906). List Siostry Miłosierdzia Pauliny Moniak. *Misje Katolickie*, 25(8), 213–215.
- Moniak, P. (1910). List Polki z Chin. *Misje Katolickie*, 29(10), 266–271.
- Natoński, B. (1972). Powstanie i rozwój WAM. W: Z. Wilkosz i L. Grzebień (red.), *Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1872–1972: Historia, opracowania, bibliografia*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Natora-Macierewicz, H. (1976). Rozwój warszawskiej ilustracji prasowej do początku XX w. (Na przykładzie wybranych tygodników ilustrowanych). *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 15(3), 273–286.
- Pierre, ojciec (1910). Misyja dla chińskich rybaków. *Misje Katolickie*, 29(4), 110–111.
- Rybiński, A. i Ząbek, M. (2012). Obrazy Afryki i Afrykanów w oczach europejskich podróżników z końca XIX. *Konteksty*, t. 2012 (1–2), 197–204.
- Sędlak, M. (2016). W Dalmacji i Czarnogórze Marcina Czerwińskiego jako przykład zainteresowania antykiem chrześcijańskim w drugiej połowie XIX wieku. W: J.C. Kałużny (red.), *Starożytność Chrześcijańska: Materiały zebrane*. T. 4. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, 163–188. DOI: 10.15633/9788374385282.10
- Skorowidz ważniejszych nazw osób i miejscowości, o których mowa w XXV tomach „Missyj Katolickich” od stycznia r. 1882 do grudnia r. 1906.* (1907). Kraków: Wydawnictwo Missyi Katolickich.
- Spence, J. (1984). *The memory palace of Matteo Ricci*. New York: Viking Penguin.
- Spis rzeczy zawartych w „Missjach Katolickich” od roku 1892 do roku 1902.* (1903). Kraków: Wydawnictwo Missyi Katolickich.
- Spis rzeczy zawartych w „Missjach Katolickich” od roku 1902 do roku 1912.* (1913). Kraków: Wydawnictwo Missyi Katolickich.
- Strzelczyk, W. (1912). Moje powołanie i pierwsze prace kapłańskie. List X. Wawrzyńca Strzelczyka, misjonarza w Chinach, ze Zgrom. XX. Misjonarzy, do X. M. C. w Krakowie. *Misje Katolickie*, 31(7), 190–192.
- Swain, M.B. (1995). Pere Vial and the Gni-p’a. *Orientalist Scholarship and the Christian Project*. W: S. Harrell (red.), *Cultural Encounters on China’s Ethnic Frontiers*. University of Washington Press, 140–185.
- Thomson, J. (1875a). *The straits of Malacca, Indo-China and China; or, Ten years’ travels, adventures and residence abroad*. London: S. Low.
- Thomson, J. (1875b). *Voyage en Chine. Le Tour du monde: nouveau journal des voyages*, 2, 209–240.
- Tusan, M. (2010). Gleaners in the Holy Land: Women and the Missionary Press in Victorian Britain. *Nineteenth-Century Gender Studies*, Issue 6.2.
- Vial, P. (1889). Jun-nan w Chinach. Igrzyska u dzikich Lolosów. *Misje Katolickie*, 15(12), 376–378.
- White, D.M. (1950). The “Gate Keeper”: A Case Study in the Selection of News. *Journalism Quarterly*, 27(4), 383–390. DOI: 10.1177/107769905002700403

- Wielichowska, S. (2016). „Feministyczny” rykoszet? Charakterystyka polskiego piarstwa poświęconego historii żeńskich zgromadzeń zakonnych oraz kobiet świętych i błogosławionych. W: J. Kolbuszewska i R. Stobiecki (red.), *Historia i pamięć. Studia i szkice historiograficzne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-412-0.08
- Wrzos, M. (2023a). Jezuickie „Missye Katolickie” (1882–1891) – początkowy okres działalności pierwszego polskiego czasopisma misyjnego: Jego rozwój, kształtowanie, tematyka i funkcje wydawnicze. *Studia Włocławskie*, 25, 290–314. DOI: 10.52404/ttnwloc.stwl.25.16
- Wrzos, M. (2023b). Misjonarze męczennicy na łamach „Missyi Katolickich” (1882–1891) i współczesnych czasopism misyjnych (2013–2022). W: P. Jabłońska i P. Szuppe (red.), *Misjonarze męczennicy a wolność religijna: Praca zbiorowa*. Warszawa: Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej; Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 27–62.
- Zaleski, W. (1913). Z podróży wizytacyjnej dyecezyj indyjskich. *Misje Katolickie*, 32(8), 204–209.
- Ząbek, M. (2006). Ciągłość i zmiany w polskich obrazach Afryki w kontekście europejskim. *Forum Politologiczne*, 3, 39–100.
- Zemanek, B. (2009). *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Zemanek, B. (2025). Polityka wiejska w Chinach, a raczej w Wilnie. W poszukiwaniu źródeł tekstów o Chinach w „Dziejach Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej”. W: K. Kamińska (red.), *Kreacja i komunikacja. Sztuka, media, społeczeństwo*. Wrocław: Ośrodek Badawczy Facta Ficta, 15–29.
- Zemanek, B. (w druku). A View from Afar: “Formoza” as Depicted in the Polish Missionary Magazine *Misje Katolickie* (*The Catholic Missions*) in 1896. *Monumenta Taiwanica*.
- Żyrek-Horodyska, E. (2019). Gazeciarki. O dziennikarskich karierach kobiet w I połowie XIX wieku. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 19–40. DOI: 10.24425/rhpp.2019.130229

Bogdan Zemanek – doktor, wykładowca Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ; odbył staże badawcze na Minzu University (ChRL), National Chengkung University, National Taiwan Normal University (Tajwan) oraz Taiwan Fellowship na Academia Sinica. Zainteresowania badawcze: orientalizm i historia polskiego poznawania Chin, kwestia tajwańska i kwestie tożsamości etnicznej i stereotypów kulturowych. Autor książek *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej* i *Taipingowie w Poznaniu*.